

PAMIĘCI TYCH, KTÓRZY ODESZLI

**PROFESOR JAN ORŁOWSKI
(21 STYCZNIA 1932 – 27 LISTOPADA 2024)**

Dnia 27 listopada 2024 r. zmarł śp. prof. dr hab. Jan Orłowski – wybitny polski slawista, rusycysta, literaturoznawca, wieloletni nauczyciel akademicki na Wydziale Humanistycznym UMCS. Lubelskie i polskie środowisko naukowe poniosło wielką stratę.

Prof. Jan Orłowski urodził się 23 stycznia 1932 r. we wsi Wola Szczygiełkowa, w ziemi kieleckiej. Ukończył liceum pedagogiczne w Bodzentynie, filologię rosyjską na UW (1957), zaś pedagogikę – w WSP w Gdańsku (1963). W latach 1962-1967 pracował jako nauczyciel języka rosyjskiego i gramatyki opisowej tegoż języka w II Studium Nauczycielskim w Lublinie. Pisać i drukować drobne artykuły zaczął w roku 1959. Ukazywały się one w czasopismach pedagogicznych – „Głos Nauczycielski”, „Nowa Szkoła”, „Życie Szkoły”, „Rodzina i Szkoła”. Twórczość ta miała charakter publicystyki oświatowo-wychowawczej. Zainteresowanie metodyką nauczania języka rosyjskiego zaowocowało trwającą prawie czterdzieści lat współpracą z czasopismem szkolno-przedmiotowym „Język Rosyjski”. W czasopiśmie tym w latach sześćdziesiątych Profesor publikował najpierw artykuły z zakresu metodyki nauczania języka rosyjskiego, a następnie artykuły popularnonaukowe, często o charakterze okolicznościowo-rocznicowym, na temat znanych pisarzy rosyjskich – Niekrasowa, Tołstoja, Błoka, Achmatowej, Garszyna, Czechowa, Twardowskiego i in. Później współpracował także z czasopismem „Języki Obce w Szkole”, w którym w latach 1991-1996 był członkiem Komitetu Redakcyjnego.

W 1967 roku prof. Jan Orłowski jako podówczas starszy asystent rozpoczął pracę na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej. Prowadził zajęcia z historii literatury rosyjskiej, głównie ćwiczenia, oraz wykłady z historii literatur słowiańskich. Oceniając później własną pracę naukową, prof. Orłowski podkreś-

łał, iż rok 1967 stanowił zasadniczy zwrot w jego pracy zawodowej i w jego zainteresowaniach naukowych. W czerwcu tegoż roku poznał bowiem docenta Ryszarda Łużnego z Uniwersytetu Jagiellońskiego, kończącego swoje zajęcia w UMCS (wykłady i seminaria z literatury rosyjskiej), na które przyjeżdżał z Krakowa. Owa znajomość zapoczątkowała wieloletnią, bliską współpracę naukową, a później przyjaźń z prof. Łużnym, która trwała aż do jego śmierci.

Prof. Orłowski został pierwszym doktorantem prof. Łużnego. Zainteresował się w owym czasie badaniami nad polsko-rosyjskimi powiązaniami literackimi w wieku XIX. Jego uwagę zwróciła szczególnie twórczość Mikołaja Niekrasowa. Postanowił zbadać przejawy oddziaływania na polskie życie literackie spuścizny Niekrasowa. Zgłosił promotorowi chęć napisania rozprawy doktorskiej na temat *Poezja Mikołaja Niekrasowa w polskich przekładach i krytyce literackiej do roku 1914*. Prof. Łużny zaaprobował ten temat. W latach 1968-1970 prof. Orłowski zaczął odchodzić, w publikowanych artykułach i recenzjach, od problemów dydaktyki na rzecz literaturoznawstwa. Popularne artykuły okolicznościowe o różnych pisarzach rosyjskich (Kryłow, Hercen, Turgieniew, Jesienin) zamieszczał w prasie lubelskiej – w „Kamienie” i „Sztandarze Ludu”. W kwartalniku „Slavia Orientalis” zadebiutował w roku 1969 recenzjami książek o poezji rosyjskiej. Pierwszy artykuł związany ze studiami nad Niekrasowem – *Н.А. Некрасов и поэзия Мицкевича* opublikował w węgierskim periodyku naukowym „Studia Slavica”. Kolejne jego publikacje, związane z tematem przyszłej pracy doktorskiej, ukazały się w roku 1970 w „Slavii Orientalis” (*Początki sławy literackiej Mikołaja Niekrasowa w Polsce*) oraz w „Przeglądzie Humanistycznym”. Obrona rozprawy doktorskiej prof. Orłowskiego odbyła się 20 maja 1971 r. na Wydziale Humanistycznym UMCS. Recenzentami byli: prof. Marian Jakóbiec z Uniwersytetu Wrocławskiego i prof. Janina Garbaczowska z UMCS. Praca, pozytywnie zaopiniowana do druku w serii prac Komitetu Słowianoznawstwa PAN przez prof. Wiktora Jakubowskiego, ukazała się w roku 1972 nakładem Wydawnictwa „Ossolineum” pod nieco zmienionym tytułem: *Niekrasow w Polsce (Lata 1856-1914)*. Obrona rozprawy doktorskiej nie zakończyła jednak zainteresowania prof. Orłowskiego twórczością Niekrasowa. W roku 1977 przygotował on i ogłosił w serii „Biblioteka Narodowa” *Wybór poezji* Niekrasowa. Oprócz obszernego wyboru wierszy i poematów książka ta zawierała opracowanie monograficznego zarysu twórczości pisarza i omówienie jego roli w literaturze rosyjskiej w przełomowej epoce lat 40-tych – 60-tych XIX stulecia.

Gromadząc materiały do pracy na temat popularności Niekrasowa w polskim życiu literackim, Profesor zwrócił uwagę na fakt dużej popularności, zwłaszcza w krakowskim życiu literacko-artystycznym, także niektórych dzieł Aleksego K. Tołstoja, a szczególnie jego dramaturgii. W ten sposób zarysował się temat jego rozprawy habilitacyjnej – *Aleksy K. Tołstoj. Z dziejów polsko-rosyjskich związków kulturowych*. Pracę tę opublikował w Wydawnictwie UMCS w roku 1974, zaś jego kolokwium habilitacyjne miało miejsce 11 czerwca 1975 r. na Wydziale Humanistycznym UMCS. Recenzentami byli: prof. Marian Jakóbiec, prof. Ryszard Łużny i prof. Maria Grzędzielska. Artykuły naukowe na temat spuścizny pisarza prof. Orłowski publikował

jednak już przed habilitacją. W „Przeglądzie Humanistycznym” ukazał się artykuł *Aleksy K. Tolstoj wobec Polski* (1972, nr 4), a w „Slavii Orientalis” – *Poematy A.K. Tołstoja a tradycje romantyczne literatury rosyjskiej* (1973, nr 2). W przypadku twórczości A.K. Tołstoja można było śledzić nie tylko ukazywanie się polskich przekładów jego dzieł, lecz również ich inscenizacje w polskich teatrach, przenikanie motywów jego twórczości do publicystyki politycznej i nawet malarstwa (Henryk Siemiradzki, Jan Matejko). Do tego dochodziły osobiste kontakty i korespondencja A.K. Tołstoja ze znanymi Polakami (Piotr Moszyński, Teofil Lenartowicz, Karolina Sayn-Wittgensteinowa). Bogactwo materiału badawczego sprawiło, iż prof. Orłowski jeszcze kilkakrotnie powracał po habilitacji do spuścizny pisarza. Część jego prac została przekazana do muzeum A.K. Tołstoja w Krasnym Rogu.

Pracę naukową prof. Orłowskiego w Instytucie (był to wtedy Instytut Filologii Obcych) utrudniało bardzo duże obciążenie dydaktyczne. Jako adiunkt prowadził on przez kilka lat po cztery seminaria magisterskie w ciągu każdego roku akademickiego. Wkrótce po habilitacji Profesor zainteresował się oddziaływaniem polskiej kultury na życie literackie w Rosji. Zagadnienia te badali wcześniej Wacław Lednicki, Marian Jakóbiec, Zbigniew Barański, Ryszard Łużny, Bohdan Galster i inni. Dotyczyły one głównie epoki romantycznej. Prof. Orłowski przygotował kilka artykułów na temat dziedzictwa Mickiewicza i Chopina, które stawało się natchnieniem dla poetów rosyjskich. Opublikował też w roku 1976 w numerze 9 „Przeglądu Humanistycznego” artykuł *Mickiewicz w poezji Karoliny Jaenisch-Pawłowej*. Potem rozpoczął badania nad mało znaną i słabo zbadaną podrzędną beletrystyką okresu pierwszej wojny światowej. Okazało się, że w poezji rosyjskiej lat 1914–1917 miał miejsce swoisty fenomen kulturowy – pojawiła się ogromna ilość polskich motywów i propolskich sympatii. Prof. Orłowski opracował je naukowo w pracy *Polska w zwierciadle poezji rosyjskiej okresu I wojny światowej* (Lublin 1984). Kontynuację tych badań stanowiło wiele późniejszych artykułów: *Reakcje Dostojewskiego na sprawy polskie* („Przegląd Humanistyczny” 1982, nr 5-6), *Kalendarium pobytu Walerego Briusowa na ziemiach polskich* („Studia Polono-Slavica Orientalis. Acta Litteraria” XI, Wrocław 1988), *Walery Briusow a literatura polska* („Przegląd Humanistyczny” 2002, nr 1). Podejmował także refleksję nad motywami polskich legend historycznych w poezji rosyjskiej, polonofilstwem Balmonta, mitem Polski w poezji Cwietajewej, polskimi wątkami w twórczości Sergiusza Sołowjowa. Dokonania naukowe Profesora zostały docenione w roku 1986, kiedy otrzymał tytuł naukowy profesora.

W roku 1992 ukazała się w Warszawie bardzo interesująca praca prof. Orłowskiego *Z dziejów antypolskich obsesji w literaturze rosyjskiej. Od wieku XVIII do roku 1917*. Przedmiotem analizy stał się tutaj negatywnie postrzegany obraz Polski w dziełach pisarzy rosyjskich oraz kreowane w nich najczęściej negatywne stereotypy polskich postaci literackich. Książka ta została bardzo przychylnie oceniona zarówno w kilku recenzjach krajowych, jak i w Rosji („Nowyj Mir” 1994, nr 5). Rozwinięcie i pogłębienie tej tematyki przedstawił prof. Orłowski w kolejnej, obszernej książce: *Miecze i gałzki oliwne. Antologia poezji rosyjskiej o Polsce (Wiek XVIII-XX)*, Warszawa 1995. Antologia została poprzedzona rozbudowanym szkicem wprowadzającym *Pol-*

ska w zwierciadle poezji rosyjskiej. Do obiegu naukowego zostało wprowadzonych wiele interesujących, zupełnie zapomnianych w Polsce utworów poetyckich, np. cykl *Piękna Polska* Marii Morawskiej, oraz nigdy niepublikowanych wierszy, zachowanych w rękopisach, autorstwa Jurija Oleszy, Marii Morawskiej i in.

W ostatniej dekadzie XX wieku prof. Orłowski podjął studia nad spuścizną Daniela Andriejewa – jego oryginalną mitotwórczą poezją oraz myślą historiozoficzną: *Daniel Andriejew – współczesny rosyjski myśliciel religijny* („Zeszyty Naukowe KUL” 1991, nr 1-2), której korzenie tkwią w duchowym dziedzictwie kultury rosyjskiej „srebrnego wieku”. Były to w Polsce badania pionierskie. Pionierski charakter miało też wprowadzenie w następnych latach do obiegu naukowego w Polsce poezji Jana Bernarda, współczesnego poety rosyjskiego ze Stawropola o polskim rodowodzie (urodzonego w Warszawie, w 1937 r.), który stał się prawdziwym polonofilem we współczesnej literaturze rosyjskiej. Polskie motywy weszły na stałe do jego poezji, w której główną formą wypowiedzi pozostaje niezmiennie sonet. Wśród tych motywów najczęściej pojawiały się tematy chopinowskie. Jan Bernard poświęcił Chopinowi trzy zbiory sonetów: *Serce Fryderyka Chopina* (2008), *Pożegnanie z Laskiem Bulońskim* (2010) i *Świat Chopina* (2012). Prof. Orłowski podjął próbę przekładu 40 wybranych sonetów z owych trzech zbiorów i opublikował wiersze w książce: Jan Bernard, *Sonet o Fryderyku Chopinie*. Wybrał, przełożył opracował Jan Orłowski (Polihymnia, Lublin 2015).

Prof. Orłowski – świetny Uczony, był jednocześnie bardzo dobrym organizatorem procesu nauczania. W naszym Instytucie wybraliśmy Pana Profesora w demokratycznej procedurze na dyrektora Instytutu Filologii Słowiańskiej UMCS. Funkcję tę pełnił przez cztery kadencje (1981-1987 i 1990-1996). W latach 1978-1981 oraz 1987-1990 prof. Orłowski był też prodziekanem Wydziału Humanistycznego UMCS, zaś w latach 1984-2002 – kierownikiem Zakładu Literatury Rosyjskiej II. Za swoją pracę był wielokrotnie nagradzany, m.in. siedmiokrotnie nagrodą naukową MEN, „Złotym Krzyżem Zasługi” (1978), „Medalem Komisji Edukacji Narodowej” (1983), „Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski” (1987). O szczególnie wysokiej pozycji Profesora w środowisku naukowym świadczy także fakt, iż od roku 1992 (przez 3 kadencje) był wybieranym członkiem Komitetu Słowianoznawstwa PAN. Prof. Orłowski był też członkiem Lubelskiego Towarzystwa Naukowego (od 1975) i Towarzystwa Naukowego KUL (od 1976). Niezwykle bogaty jest również Jego dorobek jako eksperta-recenzenta w przewodach doktorskich i habilitacyjnych oraz jako opiniodawcy o przyznanie tytułu naukowego – łącznie liczy ponad 50 pozycji na UMCS i in. polskich uniwersytetach (KUL, UW, UJ). Istotne było także członkostwo Profesora w komitetach redakcyjnych czasopism „Języki Obce w Szkole”, „Przegląd Rusycystyczny”, „Roczniki Humanistyczne KUL” i serii wydawniczej „Rossica Lublinensia. Literatura – Mit – Sacrum – Kultura”.

Bardzo ważną rolę odegrał prof. Orłowski w powstaniu filologii słowiańskiej (w tym rosyjskiej) w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Był członkiem Rady Naukowej nowego kierunku, której przewodniczył prof. Ryszard Łużny. Współtworzył również program studiów.

* * *

Do przedstawionych powyżej informacji chciałbym dodać kilka osobistych refleksji. Miałem możliwość uczestniczenia w zajęciach Pana Profesora jako student pierwszego roku filologii rosyjskiej w UMCS. Profesor był wykładowcą bardzo kompetentnym, życzliwym dla studentów, ale wymagającym. Kiedy później, ja i moi koledzy już jako asystenci, przygotowywaliśmy się do obron prac doktorskich, Pan Profesor recenzował nasze artykuły i pomagał w redagowaniu prac naukowych. Zawsze można było na Niego liczyć. Czuwał nad naszym dalszym rozwojem naukowym, często interesując się tym, co badamy. Dzięki prof. Orłowskiemu poznałem prof. Ryszarda Łużnego, który później został promotorem mojej rozprawy doktorskiej, i z którym współpracowałem naukowo do końca jego życia. Prof. Orłowski zawsze pamiętał o kolejnych rocznicach śmierci prof. Łużnego i brał udział w związanych z tym konferencjach naukowych na UJ w Krakowie. Z innych wspólnie przeżywanych z Profesorem wydarzeń wspominam uczestnictwo w konferencjach naukowych w kraju oraz nasze wyjazdy na konferencje za granicę do Ołomuńca, na kwerendę biblioteczną do Pragi oraz długą, przez całą Europę, podróż autobusem do Hiszpanii, na II Zjazd Sławistów w Baezie (Grenada) w 1996 r. Wiele czasu mieliśmy wtedy na rozmowy, w których Profesor podkreślał, że za swoich nauczycieli uważa prof. Mariana Jakóbca i prof. Ryszarda Łużnego. Mówił też, że wszystko, co pisał wynikało przede wszystkim z potrzeby pisania, nie zaś z nakazu zawodowego. Zależało mu na oczyszczeniu rusycystyki z polityczno-ideologicznych obciążeń, na przybliżaniu polskiemu odbiorcy duchowych wartości literatury rosyjskiej, na poznawaniu i rozumieniu Rosji, na zmianie mentalności współczesnych Rosjan, zdeterminowanej przez historię i dawno ukształtowane stereotypy, na budowaniu „Europejskiej Wspólnoty Ducha” (termin używany przez Jana Pawła II). Profesor bardzo przeżył wybór kardynała Karola Wojtyły na papieża. Opublikował siedem artykułów na temat myśli słowiańskiej w twórczości Jana Pawła II i poświęcił papieżowi dwa tomiki własnych wierszy (2017; 2020). Ostatnią rozmowę odbyliśmy w obecnym, 2024 roku, kiedy gościłem u Profesora w domu. Podarował mi wtedy swoją publikację *Z Polski był jego ród. Wiersze o świętym Janie Pawle II* (Lublin, 2020). Ten zbiór własnych wierszy Autor zadedykował śp. Rodzicom – Janowi i Zofii, którzy, jak napisał, „jako pierwsi przekazywali mnie i mojemu rodzeństwu skarb wiary”. W czasie tej wizyty otrzymałem także od prof. Orłowskiego, napisany przez Niego wiersz *Pieśń o Świętym Antonim z Padwy* (2023). Kończąc to wspomnienie cieszę się, że spotkałem na swojej drodze życia prof. Jana Orłowskiego i wdzięczny jestem za wszelkie dobro, którego doświadczyłem z Jego strony.

Witold Kowalczyk, emeryt. prof. UMCS w Lublinie